

ΠΟΛΥΓΥΡΟΣ (III)

Στόν 6. τόμο τῶν «*Μακεδονικῶν*» (1964, σ. 196-210) καί ὁ κ. Χ. Π. Συμεωνίδης ἀσχολεῖται μέ τήν παραγωγή τοῦ τοπωνυμίου *Πολύγυρος*, μέ τήν ὁποία εἶχα ἀσχοληθῆ γιά πρώτην φορά στά 1953 (*Προσφορά εἰς Στίλπωνα Κυριακίδην, Ἑλληνικά*, Παράρτ. ἀρ. 4 σ. 685-691). Πρόθεσή του εἶναι νά δώση μιάν καλύτερη ἐτυμολογία. Πολλά πράγματα ἐπαναλαμβάνονται πολλές φορές, γιὰτί ὁ κ. Σ.—καί δέν εἶναι ὁ πρῶτος οὔτε ὁ μόνος πού ἀκολουθεῖ αὐτήν τήν μέθοδο—θέλει νά δώση τήν ἐντύπωση ὅτι ἡ ἐξέταση τοῦ τοπωνυμίου καί ἡ συγκέντρωση ὅλου τοῦ ὕλικου γίνονται ἀπό τόν ἴδιο. Θαρρεῖς καί φοβοῦνται οἱ νέοι μας μήπως δέν θεωρηθοῦν πολὺ πρωτότυποι, ἂν ποῦν ὅτι «μέ τὸ τάδε θέμα ἀσχολήθηκαν οἱ τάδε καί εἶπαν τὰ ἐξῆς πράγματα, πού δέν μοῦ φαίνονται σωστά. Ἐγὼ θά προσθέσω τὰ ἐξῆς καινούργια, ἀπό τὰ ὁποῖα θά φανῆ ὅτι ἡ γνώμη μου εἶναι καλύτερη».

Πολλά πράγματα λοιπὸν ἐπαναλαμβάνονται πολλές φορές, γιὰτί ὕστερ' ἀπὸ τὸ πρῶτο ἐκεῖνο μελέτημά μου ἔγραψε κι ὁ καθηγ. Δ. Γεωργακάς εἰδικὸ ἄρθρο στόν τόμο τοῦ 1955 τῶν *Beiträge zur Namensforschung*, σ. 275-286, καί ἀκολούθησε ἀπάντησή μου στόν 4. τόμο τῶν «*Μακεδονικῶν*» (1955, σ. 60, 374-382). Γι' αὐτὸ κρίνω ἄσκοπο νά ξαναπῶ τὰ ἴδια, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ὅτι τὸ πρῶτο μελέτημά μου τοῦ 1953 προσπαθοῦσε νά ἀφήση κατὰ μέρος τίς ἐρασιτεχνικὲς ἀπόπειρες ἐτυμολογίας πού εἶχαν ἐπιχειρηθῆ ἀπὸ παλιότερους χωρογράφους καί ταξιδιωτῆς, καί νά ἀξιοποιήση τήν πληροφορία πού ἔβγαине ἀπὸ τήν παρουσία τοῦ τοπωνυμίου σὲ χρυσόβουλλο τοῦ Νικηφόρου Βοτανειάτη, τοῦ τέλους τοῦ 11. αἰ. (1079), μέ μιάν τολμηρὴ σύνδεση μέ τὸ ἀρχαῖο ὄνομα *Πολύαρος Θρασυλάου* (ἢ Θρασύλλου), πού βρέθηκε σὲ ἐπιγραφή τοῦ 1. ἢ 2. αἰ. μ.Χ. ἐκεῖ κοντά.

Ὁ κ. Γεωργακάς εἶχε βρῆ ἓνα καινούργιο τοπωνύμιο μέ τὸν τύπο ἢ *Πολυγύρα* (χωριὸ κοντὰ στήν Θήβα καί περιοχὴ κοντὰ στό μοναστήρι τῆς Σκριποῦς), τὸ ὁποῖο δείχνει μεγάλην φωνητικὴ συγγένεια μέ τὸν *Πολύγυρο*, δέν ἀποκλείεται ὅμως νά ἔχη διαφορετικὴν παραγωγή ἀπ' αὐτὸν (ἴσως *Παλαιογύριον*, βλ. «*Μακεδονικά*», 4, σ. 382)¹.

¹ Ὁ κ. Συμεωνίδης, ἔ.ἀ. σ. 201 λέει τὰ ἐξῆς: «ὅτι τὰ τοπωνύμια *Πολυγύρα* (ἢ) σχετίζονται ἐτυμολογικὰ μέ τὸν *Πολύγυρο* τῆς Χαλκιδικῆς εἶναι προφανές».

Ὁ κ. Συμεωνίδης τώρα δοκιμάζει πρώτα (ἐ.ἀ. σ. 202) μὴν παραγωγή ἀπὸ τὸ ἐπίθετο *πολύηρος*· πολυάρουρος, πλούσιος, ποὺ μαρτυρεῖται ἀπὸ τὸν Ἡσύχιο. Ἡ λ. ὁμως αὐτῆ, εἴτε παράγεται ἀπὸ τὸ *ἔρα* (βλ. Liddell-Jones, *Gr. Lex.* ἐ.λ.) εἴτε ἀπὸ τὸ *ἀρό-ω*, *ἄρουρα*, μοιάζει ποιητική, ὅπως ἔχει ἤδη υποθέσει ὁ Lobeck (*Pathol.* σ. 257, σημ. 11), καὶ δὲν εἶναι καθόλου πιθανὸ ὅτι—μ' αὐτὸν τουλάχιστο τὸν τύπο—θὰ ἦταν ζωντανὴ στὴν γλῶσσα καὶ θὰ μπορούσε νὰ ἀποτελέσει τὴν βάση τοῦ τοπωνυμίου. Δοκιμάζει ἀκόμα στὴν συνέχεια ὁ κ. Σ. (σ. 203-204) νὰ ἀξιοποιήσῃ ἓνα ἀμφίβολο χωρίο τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογέννητου (*De adm. imp.*, Bonnae 79, 15) «καὶ ἀπέρχονται εἰς τὰ πολύδια ἃ λέγεται Γύρα, ἤγουν εἰς τὰς σκλαβηνίας τῶν...», καὶ καταλήγει στὴν ἀπόρριψή του καὶ στὴν υἰοθέτηση (σ. 404) τῆς νέας γραφῆς τοῦ ἴδιου χωρίου: «καὶ ἀπέρχονται εἰς τὰ πολύδια, ὃ λέγεται γύρα» (= τὸ ταξίδι, ποὺ κάμνει ὁ τοπικὸς ἄρχοντας γιὰ νὰ εἰσπράξῃ τὸν φόρο ἀπὸ τοὺς ὑποτελεῖς του).

Καταλήγει τέλος στὴν τρίτη πιὸ ἀξιοπρόσεκτη πρόταση (σ.404) ὅτι «στὸν Πολύγυρο ἔχουμε ἓνα σύνθετο ὄνομα μὲ β' συνθετικὸ τῆ λ. *γύρος* στὴν σημασία «περιλάκκωμα τῆς ἐλιάς» καὶ «μεταφορικὰ ἢ ἴδια ἢ ἐλιά, τὸ λιόδεντρο». Γιὰ τὴν βασικὴ σημασία τῆς ἀρχαίας λέξης *γῦρος* ὁ κ. Σ. παραθέτει πολλὰ μαρτυρίες ἀπὸ ἀρχαίους συγγραφεῖς ἀρχίζοντας ἀπὸ τὸν Θεόφραστο, γιὰ τὴν μεταφορικὴ ὁμως σημασία ποὺ τοῦ εἶναι ἀπαραίτητη («καὶ μεταφορικὰ ἢ ἴδια ἢ ἐλιά, τὸ λιόδεντρο»), δὲν ὑπάρχουν μαρτυρίες οὔτε ἀπὸ τὴν ἀρχαία ἐποχὴ οὔτε ἀπὸ τὴν μεταγενέστερη καὶ νεότερη. Ὁ κ. Σ. (ἐ.ἀ. 204) σημειώνει ἀπὸ τὸ Ἀρχεῖο τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ γιὰ τὴν λ. *γύρος* τὴν σημασία «περιλάκκωμα τῆς ἀμπέλου ἢ τῶν δένδρων», ὅπου εἶναι φανερό ὅτι ὅποιοιδήποτε δένδρου ἢ ὅποιασδήποτε καλλιεργημένης ρίζας ὁ καλλιεργητικὸς λάκκος λέγεται «γύρος». Μὲ ἄλλα λόγια καὶ σήμερα ἢ λ. *γύρος* εἶναι οὐσιαστικὸ προσηγορικὸ μὲ γενικὴ καὶ ὄχι εἰδικὴν σημασία.

Τὸ περίεργο εἶναι ὅτι ὁ κ. Σ. πραγματοποιεῖ τὸ λογικὸ πῆδημα, νὰ νομίζῃ ὅτι ἢ λ. *γύρος* σημαίνει «λιόδεντρο», παρερμηνεύοντας ὀρισμένες ἐπιγραφικὰς πληροφορίες, τίς ὁποῖες παραθέτει : «σὲ καταστατικὰ κτημάτων... τοῦ 3/4. αἰ. μ.Χ. συναντοῦμε τῆ λ. *γῦροι* μὲ τὴν σημασία *ἑλιόδεντρα*... σὲ ἐπιγραφὰς τῆς κατηγορίας αὐτῆς ποὺ προέρχονται ἀπὸ τὴν Λέσβο, τὴν Θῆρα, καὶ τὰ Μύλασα ἀναφέρεται ἐπανειλημμένως ὁ πληθ. *γῦροι*=*λιόδεντρα*...» (σ. 205), χωρὶς νὰ προσέξῃ ὅτι μ' αὐτὸν τὸν τρόπο προβάλλει μᾶλλον τὴν ἐπιθυμία του παρὰ ποὺ ἐρμηνεύει σωστὰ τὴν λέξη. Γιατὶ *σὲ ὅλες* τίς ἐπιγραφὰς ποὺ παραθέτει, ὑπάρχει πάντα ἢ ὑπόταξη τῆς γεν. *ἐλ(αιῶν)* κοντὰ στὸ *γῦ(ροι)*=*(ἐλαιῶν γῦροι)*, καὶ πουθενά ἢ λ. *γῦροι* μοναχῆ της, γιὰ νὰ δηλώσῃ τίς τόσες ρίζες ἐλιές. Εἶναι λοιπὸν ὀλοφάνερο ὅτι κι ἐδῶ, ὅπου ὁ κ. Σ. νομίζει ὅτι ἔχει τὴν ἀπόδειξη τῆς ἀποψῆς του, ἢ λ. *γῦρος* σημαίνει «γύρος, κύκλος, περιλάκκωμα» κι ὄχι «ἐλιά».

* Γιατί ονομάζονται *ἐλαιῶν γῦροι* κι ὄχι ἀπλῶς *ἐλαῖαι*, δὲν εἶναι ἴσως πολὺ εὐκόλο νὰ ποῦμε, ἴσως ὅμως αὐτὸ ἔχει σχέση με τὴν πρόθεση νὰ δηλωθοῦν τὰ λιόδεντρα ποὺ ἔχουν καλλιεργηθῆ (με ξελάκκισμα, περιτοίχισμα, ἢ ἀνατοίχωμα στὶς κατηφοριές, ὅπως γίνεται καὶ σήμερα στὰ νησιά καὶ ιδιαίτερα στὴν Αἴγινα γιὰ τὶς φιστικιές), γιὰ νὰ ξεχωριστοῦν ἀπὸ τὰ ἀμπόλιαστα κι ἀκαλλιέργητα δέντρα, ποὺ εἶναι πολλὰ καὶ αὐτόφουα σὲ πολλὲς περιοχὲς τῆς Ἑλλάδας.

Ὅπως δὴποτε, πουθενὰ οὔτε στὶς δημοσιευμένες ἐπιγραφές οὔτε καὶ στὴν σημερινὴ νεοελληνικὴ χρῆση ἢ λ. *γῦρος* δὲν πῆρε τὴν σημασί «δέντρο», ὁποιοδὴποτε δέντρο, καὶ φυσικὰ οὔτε τὴν σημασί «ἐλιά». Κι αὐτὸ εἶναι τὸ πρῶτο σοβαρὸ λάθος τοῦ κ. Συμεωνίδη. Ἐπομένως καὶ τὸ συμπέρασμά του (σ. 207): «γιὰ μᾶς πάντως εἶναι ἀρκετὴ ἡ μαρτυρία *γῦρος* = λιόδεντρο, ὥστε νὰ ἐρμηνεύσουμε τὸν *Πολύγυρο*, ποὺ πρωτοεμφανίζεται τὸν 11. αἰ. ὡς *Πολύγυρος*, καὶ ὅπου σήμερα εὐδοκιμεῖ ἡ ἐλιά, ὡς τόπο ποὺ ἔχει πολλοὺς γύρους», στηρίζεται σὲ λήψη τοῦ ζητούμενου καὶ γι' αὐτὸ μένει μετέωρο.

Τὸ δεῦτερο λάθος του εἶναι ὅτι νομίζει ὅτι ὁ *Πολύγυρος* εἶναι τόπος ὅπου «ὡς σήμερα εὐδοκιμεῖ ἡ ἐλιά», ἐνῶ θὰ τοῦ ἦταν εὐκόλο νὰ ἐξακριβώσῃ ὅτι στὸν σημερινὸ Πολύγυρο καὶ τὴν ἄμεση περιοχὴ του ἡ ἐλιά δὲν εὐδοκιμεῖ, γιὰ τὸ Πολύγυρος βρίσκεται σὲ ἀρκετὸ ὑψόμετρο (525 μ.) στοὺς νοτιανατολικοὺς πρόποδες τοῦ Χολομώντα, κι ἡ ζώνη τῆς ἐλιάς ἀρχίζει λίγα χιλιόμετρα χαμηλότερα, πρὸς τὴν θάλασσα.

Ἄκόμα πιὸ περίεργο εἶναι ὅτι ὁ κ. Σ. στὴν προσπάθειά του νὰ ἐνισχύσῃ τὸ συμπέρασμα *γῦρος* = ἐλιά, ἀπὸ τὴν μιὰ μεριά μὲν καταφεύγει (σ. 207) σὲ τοπωνύμια ἀβέβαιης ἐτυμολογίας καὶ σημασίας, ὅπως εἶναι τὰ καρπαθιακὰ (*Γυράφια* καὶ *Γεραφώνας*, τὰ ὁποῖα θεωρεῖ βέβαιο ὅτι παράγονται ἀπὸ τὸ *γῦρος*, ἐνῶ ἀπὸ τὴν ἄλλη χρησιμοποιοεῖ (σ. 208) ἀπροσδόκητα τὴν λ. *λιογύρι* (Νάξος), γιὰ νὰ ἀποδείξῃ ὅτι «στὴ λ. γῦρος 'λιόδεντρο' ἀναγνωρίζουμε στὸ β' συνθετικὸ τοῦ νεοελλην. *λιογύρι* (Νάξος) 'τόπος περιέχων ἐλαίας, μικρὸς ἐλαιῶν», ἐνῶ αὐτὴ ἀκριβῶς ἡ σύνθετη λέξι καὶ ἡ σημασία της ἔπρεπε νὰ τὸν κάμῃ νὰ ἀναποδίση καὶ νὰ ἀναθεωρήσῃ τὶς ἀπόψεις του, γιὰ τὴν ἀκριβῶς ἐδῶ εἶναι ὀλοφάνερη ἡ ἀρχαία σύνθεσι *ἐλαιογύριον*, ποὺ προῆλθε ἀπὸ τὴν ὑποτακτικὴ σύνθεσι *ἐλαιῶν γῦροι*, ποὺ ὁ κ. Σ. βρῆκε στὶς ἐπιγραφές. Κάμνει ἐντύπωση μάλιστα πῶς ὁ κ. Σ., ποὺ δείχνεται τόσο προσεκτικὸς, δὲν διερωτήθηκε τί σημαίνει τὸ α' συνθετικὸ τῆς λ. *λιογύρι*, κι ἔφτασε νὰ βλέπῃ μόνο τὸ *γῦρος* = λιόδεντρο.

Γιὰ νὰ λείψῃ κάθε ἀμφιβολία ὅτι τὸ β' συνθετικὸ *γῦρος* δὲν πῆρε τὴν σημασί «ἐλιά», θὰ προσθέσω ὅτι στὰ συκοπαγωγικὰ χωριά τῆς Ρόδου (Θολός, Σορωνή, Φάνες) ὑπάρχει σύνθετη λέξι παράλληλη με τὴν ναξιακὴ, τὸ *συκο(γ)ύρι* - τὰ *συκο(γ)ύρια*, με τὴν σημασί «χωράφι - χωράφια με συκιές», ὅπως ἀκριβῶς καὶ στὴν Νάξο *λιογύρι* = χωράφι με ἐλιές. Εἴχαμε ἐπο-

μένως στο παρελθόν όχι μονάχα *έλαιων γύρους* αλλά και *συκεῶν γύρους*,¹ κι αυτοί οί *έλαιων γύροι* και *συκεῶν γύροι* ἐξελίχθηκαν σημασιολογικά, πιθανῶς ἀπὸ τὸν πληθυντικό, στὸ νὰ σημαίνουν τὰ χωράφια μέσα στὰ ὁποῖα ὑπῆρχαν ἐλιές και συκιές, ὅπως δείχνει ἡ ναξιακή και ροδιακή χρήση, και ὄχι γιατί τὸ *γῦρος* ἐσήμαινε ποτέ: ἐλιά ἢ σικιά ἢ ὀτιδήποτε ἄλλο¹.

Στὴν σ. 209 ὁ κ. Σ. παραθέτει ἕναν κατάλογο νεοελληνικῶν τοπωνυμίων μὲ πρῶτο συνθετικό τὸ *πολυ-*, χωρίς νὰ ξεχωρίζη πόσα ἀπ' αὐτὰ εἶναι παραδοσιακά, προέρχονται δηλαδή ἀπὸ τὴν παλιότερη ἢ παλιά ἐποχὴ και εἶναι ἢ δὲν εἶναι μαρτυρημένα, πόσα ἀποτελοῦν λόγιες ἢ ἀμαθικές μετονομασίες, πὺ ὀφείλονται στὸν ζῆλο τῶν ἐπιτροπῶν μετονομασιῶν, και πόσα τέλος—πὺ εἶναι ἴσως τὰ περισσότερα—ἔχουν ἢ εἶναι πιθανὸν νὰ ἔχουν α' συνθετικό τὸ ἐπίθετο *παλαιός*, ὅπως εἶχα ἤδη ἐπισημάνει στὴν ἀπάντηση στὸν κ. Γεωργακά (*Μακεδονικά* 4, 382). Ἀπὸ τὰ εἰκοσιεπτὰ τοπωνύμια πὺ παραθέτει, τουλάχιστο τὰ *Πολύκηπος*, *Πολύβρυσο*, *Πολυγέφυρο*, *Πολυδέντρι - Πολυδέντρο*, *Πολύκαστρο*, *Πολύμυλος*, θὰ πρέπη νὰ προέρχονται ἀπὸ *Παλαίκτηπος*, *Παλαίβρυσο*, *Παλαιγέφυρο*, *Παλαίκαστρο* κ.λ.π., και πέρασαν στὸν τύπο *πολυ-* ἀπὸ παρετυμολογία.

Τὸ συμπέρασμα εἶναι ἀπὸ τὴν μιά, ὅτι ἡ ἐτυμολογία τοῦ *Πολυγύρου* δὲν προωθήθηκε καθόλου και ἀπὸ τὴν προσπάθεια τοῦ κ. Συμεωνίδη και ὅτι ὁ ἀρχαῖος *Πολύαρος* ἀντέχει ἀκόμα και «διατηρεῖ ἀκόμα τὰ δικαιώματά του, ἂν ὄχι στὰ τσιφλίκια του, τουλάχιστο στὴν ὀνοματοθεσία τους», ὅπως κατέληγα στίγν ἀπάντηση πρὸς τὸν κ. Γεωργακά (σ. 382)· ἀπὸ τὴν ἄλλη, ὅτι ὁ κ. Συμεωνίδης, ἕνας ἐπιμελής και φιλότιμος νέος ἐρευνητής, πρέπει νὰ ὑποτάξῃ τὸν ζῆλο του σὲ αὐστηρὴ ἐπιστημονική μέθοδο, γιὰ νὰ μπορέση νὰ δώση σωστά αὐτὰ πὺ μπορεῖ νὰ δώση.

Α. Γ. ΤΣΟΠΑΝΑΚΗΣ

¹ Εἶναι περίεργο ὅτι στὴν Ρόδο τὰ χωράφια μὲ ἐληές λέγονται συνήθως *λιοχώρια*: (δὲν εἶμαι βέβαιος ἂν ὑπάρχει κι ἡ λ. *λιογύρι*· δὲν μπορῶ νὰ τὸ ἀποκλείσω).